

A. Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ

ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ 16 (ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΣ), 2

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Παρουσιάζοντας καθέναν χωριστὰ ἀπὸ τοὺς Χαρακτήρες τοῦ ὁ Θεόφραστος ἀκολουθεῖ, ὅπως εἶναι γνωστό, τὸν ἴδιον πάντοτε τύπο: στὴν ἀρχὴ δίνει τὸν ὄρισμό τῆς ἐννοίας ποὺ θὰ τὸν ἀπασχολήσῃ (θεωρητικὸ μέρος, εἰσαγωγὴ)· ὕστερα περιγράφει μὲ λεπτομέρεια τὸν ὀρισμένο ἀνθρώπινο χαρακτήρα καὶ μὲ παραδείγματα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ ἀποδεικνύει καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν ὀρθότητα τῶν παρατηρήσεών του πάνω στὸ θέμα (κύριο μέρος, ἀπόδειξη).

Μὲ αὐτὸν τὸν τύπο εἶναι γραμμένος καὶ ὁ 16ος Χαρακτήρας (Δεισιδαιμονίας). Παραθέτω τὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ H. Diels:¹ Ἄμέλει ἢ δεισιδαιμονία δόξειεν <ἄν> εἶναι δειλία πρὸς τὸ δαιμόνιον, ὃ δὲ δεισιδαίμων τοιοῦτός τις, οἷος ἐπιχρωνῆν ἀπονιψάμενος τὰς χεῖρας καὶ περιρρανάμενος ἀπὸ ἱεροῦ δάφνης εἰς τὸ στόμα λαβὼν οὕτω τὴν ἡμέραν περιπατεῖν. Εἶναι φανερό ὅτι μετὰ τὸν ὄρισμό τῆς δεισιδαιμονίας (δειλία πρὸς τὸ δαιμόνιον) ὁ λόγος εἶναι πλέον γιὰ τὸν δεισιδαίμονα (ὃ δὲ δεισιδαίμων τοιοῦτός τις, οἷος...), καὶ μάλιστα γιὰ τὶς πράξεις ποὺ τὸν χαρακτηρίζουν:² ὁ δεισιδαίμονας ἀρχίζει τὴ μέρα τοῦ πλένοντας τὰ χέρια, κάνοντας ραντισμούς, παίρνοντας φύλλα δάφνης στὸ στόμα του.³ Καὶ ὅλα αὐτὰ φυσικὰ γιὰ νὰ μὴ τὸν βρεῖ κανένα μίasma στὴ διάρκεια τῆς μέρας.

Ἄν ὅμως σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν περιγραφή καὶ ἐρμηνεία τῶν πράξεων αὐτῶν βρέθησαν νὰ συμφωνοῦν λίγο πολὺ ὅλοι οἱ φιλόλογοι, ὁ ἀμάρτυρος ἀπὸ ἄλλοῦ τύπος ἐπιχρωνῆν⁴ προκάλεσε ποικίλες, ἀντιφατικὲς καὶ καμιὰ φορὰ πε-

1. H. Diels, *Theophrasti Characteres*, Oxonii 1909.

2. Βλ. LSJ⁹ στὴ λ. δεισιδαίμων: Ἡ λέξη δήλωνε στὴν ἀρχὴ τὸν ἄνθρωπο ποὺ φοβᾶται καὶ σέβεται τὸ θεό, Ξεν. Κύρ. Παιδ. 3.3.58, Ἀριστοτ. Πολιτ. 1315^a 1. Ἄπὸ τὸν Θεόφραστο καὶ πέρα ἡ λέξη σημαίνει τὸν ἄνθρωπο ποὺ φοβᾶται τὸ θεό, ὅμως γιὰ παράλογα καὶ ἀνόητα πράγματα, Θεοφρ. Δεισιδαιμονίας (Χαρακτ. 16), Μενάνδρου Δεισιδαίμων, Körte 97 (=Kock 109) κ.ά. Περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τοὺς ὅρους δεισιδαιμονία, δεισιδαίμων βλ. H. Bolkenstein, *Theophrastos' Charakter der Deisidaimonia (Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten*, 21, 2), Giessen 1929, σσ. 3-10, R. G. Ussher, *The Characters of Theophrastus*, London 1960, σ. 135 καὶ P. Steinmetz, *Theophrast Charaktere*, 2. τόμος, München 1962, σσ. 180-182. Γιὰ τὸ ρ. δεισιδαιμονέω βλ. LSJ⁹ στὴ λέξη.

3. Γιὰ τὸ πλύσιμο τῶν χειρῶν, τοὺς ραντισμούς καὶ τὰ φύλλα δάφνης ὡς μέσα καθαρμοῦ ἀπὸ μίasma βλ. RE: X 2, 2517, 19 ἐξξ., XIX 1, 856-857, I 1, 60, 19 ἐξξ., ἀκόμη R. G. Ussher (δ.π. σημ. 2), σσ. 136-138.

4. LSJ⁹: ἐπιχρωνῆν, dub. l. in *Theophr. Char.* 16. 2.

ρίεργες διορθώσεις και ἐρμηνείες. Τῆ γραφῆ αὐτῆ παραδίδει ὁ Βατικανὸς κώδικας (V)—Vaticanus gr. 110, 13. αἰ.—ποὺ ἀποτελεῖ τὸν κύριο φορέα τῆς χειρόγραφης παράδοσης⁵ στὸ Δεισιδαιμονίας (Χαρακτ. 16). Στους *recensiores* κώδικες C D, ποὺ περιλαμβάνουν τοὺς Χαρακτῆρες ποὺ περιέχονται καὶ στὸν κώδικα V, ὁ τύπος αὐτὸς δὲ μαρτυρεῖται (ὁ δὲ δεισιδαίμων τοιοῦτός τις, οἷος ἀπονιψάμενος τὰς χεῖρας...)⁶ Ἦταν λοιπὸν φυσικὸ τὸ ἐπιχρωσῆν τοῦ κειμένου νὰ θεωρηθεῖ ὑποπτο. Πολλές διορθώσεις προτάθηκαν, καμιά ἡμῶς ἀπὸ αὐτὲς δὲ θεωρήθηκε ὡς σήμερα ἀπόλυτα ἱκανοποιητικῆ.

Πολλοὶ ἦταν οἱ φιλόλογοι ποὺ προσπάθησαν νὰ βροῦν στὸ ἐπιχρωσῆν τὴν αἰτία ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσει μίασμα καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τὶς ἀνάλογες πράξεις «καθαροῦ» ἀπὸ τὸν δεισιδαίμονα. Ἔτσι οἱ F. Dübner⁷ καὶ H. E. Foss⁸ διόρθωσαν σὲ ἐπὶ χοῶν που. Ὁ δεύτερος πρόσθεσε τὴ μετοχὴ γενόμενος (ἐπὶ χοῶν που <γενόμενος>), ἐπὶ Χοῶν δέχτηκε ὁ O. Navarre.⁹ Ὁ Van Herwerden¹⁰ πρότεινε περιτυχῶν νεκρῶ, ὁ O. Immisch¹¹ ἐπίχρωσιν <καθάρως>), ἐνῶ ὁ H. Bolkenstein¹² καὶ ὁ P. Steinmetz¹³ διόρθωσαν σὲ ἐπιτυχῶν ἐκφορᾶ.

Ἄλλοι πάλι δέχτηκαν ὅτι πίσω ἀπὸ τὸν φθαρμένο τύπο ἐπιχρωσῆν πρέπει νὰ ὑπῆρχε κάποιος ἄλλος ποὺ νὰ καθόριζε χρονικὰ τὶς πράξεις τοῦ δεισιδαίμονα. Πρῶτος ὁ E. Petersen¹⁴ διόρθωσε σὲ ἔτι πρῶ ἤδη, διόρθωση ποὺ δέχτηκαν καὶ οἱ J. M. Edmonds - G. E. V. Austen¹⁵ στὴν ἐκδόσή τους τῶν Χαρακτῆρων τοῦ Θεόφραστου.

5. Οἱ κώδικες A (Paris gr. 2977, 11. αἰ.) καὶ B (Paris gr. 1983, 11. αἰ.) περιλαμβάνουν τοὺς Χαρακτῆρες 1-15, ἐνῶ ὁ V τοὺς 16-30 ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους (*recs.* CDE, 15. αἰ.), ποὺ θεωροῦνται καὶ κατώτεροι, ὁ C περιέχει τοὺς Χαρακτῆρες 1-28, ὁ D τοὺς 1-23 καὶ ὁ E τοὺς 1-15. Τμήματα ἀπὸ τοὺς Χαρακτῆρες 1-21 διασώζει καὶ ὁ M (*Epitome Monacensis* gr. 505, 15. αἰ.). Περισσότερα γιὰ τὴ χειρόγραφη παράδοση τοῦ ἔργου βλ. P. Steinmetz, *Theophrast Charaktere*, 1. τόμος, München 1960, σσ. 1-60.

6. Καὶ ὁ Κοραῖς στὴν ἐκδόσή του τῶν Χαρακτῆρων τοῦ Θεόφραστου περὶλαίπει τὸν τύπο ἐπιχρωσῆν (*Les Caracteres de Théophraste*, Paris 1799, σ. 88).

7. F. Dübner, *Theophrasti Characteres*, Parisiis 1840.

8. H. E. Foss, *Theophrasti Characteres*, Lipsiae 1858 (Teubner).

9. O. Navarre, *Théophraste Caractères*, Paris 1921 (1964) (Les belles Lettres).

10. Van Herwerden, *Verslagen en mededeelingen d.k. Ak. van Wetensch. Litterk.* 2 (1871), 242 ἐξξ.

11. O. Immisch, *Theophrasti Characteres*, Lipsiae et Berolini 1923 (Teubner).

12. H. Bolkenstein, ὅ.π. (σημ. 2), σ. 17.

13. P. Steinmetz, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 85 καὶ ὅ.π. (σημ. 2), σσ. 187-188.

14. E. Petersen, *Theophrasti Characteres*, Lipsiae 1859.

15. J. M. Edmonds - G. E. V. Austen, *The Characters of Theophrastus*, London 1904.

Πρὸς τὴν κατεύθυνση γιὰ ἀναζήτηση κάποιου τοπικοῦ προσδιορισμοῦ φαίνεται ὅτι συγκεντρώθηκαν οἱ προσπάθειες μιᾶς τρίτης ομάδας φιλολόγων πού εἶχε καὶ τοὺς περισσότερους ὑποστηρικτές. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ὑπῆρξαν καὶ μερικοὶ πού ἀναθεωρώντας προηγούμενες ἀπόψεις τους πῆραν καινούργια θέση στὸ πρόβλημα (R. C. Jebb,¹⁶ J. M. Edmonds). Πρῶτος ὁ J. Ph. Siebenkees¹⁷ στὰ 1798 πρότεινε ἐπὶ κρήνην ἐπὶ κρήνην ἢ ἀπὸ κρήνης δέχτηκε ὁ J. G. Schneider,¹⁸ ἐνῶ ὁ R. C. Jebb (ὅ.π.) διόρθωσε σὲ ἐπὶ κρήνη. Ὁ J. M. Edmonds στὴ ἔκδοσή του τῶν Χαρακτήρων στὴ σειρά Loeb δέχτηκε τώρα τὴ διόρθωση σὲ ἐπ' Ἐννεακρούνου.¹⁹

Τέλος, ὁ H. Diels²⁰ μὴ βρίσκοντας, ὅπως φαίνεται, ἱκανοποιητικὴ καμιά ἀπὸ τὶς διορθώσεις πού εἶχαν προταθεῖ ὡς τότε στὸ κείμενο, διατήρησε τὴ γραφὴ τοῦ κώδ. V ἐπιχρωνήν.²¹

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω τὰ ἀκόλουθα: Ἀφοῦ δεισιδαίμονας εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού χωρὶς φανερὴ αἰτία μπορεῖ νὰ ἔχει τοὺς δικούς του περίεργους καὶ παράλογους φόβους—φόβοι πού καθορίζουν τὴ συμπεριφορά του καὶ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του κάθε μέρα—, δὲν εἶναι καθόλου ἀπαραίτητη ἡ μνεία κάποιου «κεῖδικοῦ» λόγου ἐδῶ. Ἄλλωστε ὄχι μόνο ὁ δεισιδαίμονας ἀλλὰ καὶ ὅποιοσδήποτε ἄλλος θὰ μπορούσε νὰ κάνει τὶς ἴδιες πράξεις ἐξαγνισμοῦ ὕστερα ἀπὸ κάποιο γεγονός πού ὅλος ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ πιστεύει πὼς φέρνει «γουρσουζιά». Ἡ ἐντύπωση, ἐξάλλου, πού σχηματίζει κανεὶς ἀπὸ τὸ κείμενο, εἶναι ὅτι πρόκειται, κατὰ πάσα πιθανότητα, γιὰ συνηθισμένες τυπικὲς ἐνέργειες πού κάνει ὁ δεισιδαίμονας, ἴσως καὶ καθημερινά, προκειμένου νὰ ἀποφύγει τὸ «κακὸ» πού φοβᾶται πὼς τὸν ἀπειλεῖ.

Ἀκόμη, μὲ τὴ φράση τὴν ἡμέραν περιπατεῖν θὰ ἔλεγα, συμφωνώντας μὲ τὸν O. Immisch,²² δηλώνεται πὼς οἱ πράξεις αὐτὲς πρέπει νὰ γίνονταν νωρὶς τὸ πρωί. Δὲ θὰ ἦταν ἐπομένως ἀναγκαῖο νὰ ὑπῆρχε ἐδῶ ἓνας ὄρος πού θὰ προσδιόριζε χρονικὰ τὶς πράξεις τοῦ δεισιδαίμονα.

16. R. C. Jebb, *The Characters of Theophrastus*, London and Cambridge 1870 (Mc Millan). Ὁ ἴδιος στὰ σχόλια (σ. 315) παρατηρεῖ: I once thought of εἴ τι ἔχρανεν, «when anything has defiled him».

17. Βλ. H. E. Foss, ὅ.π. (σημ. 8), σ. VI καὶ R. C. Jebb, ὅ.π. (σημ. 16), σ. 315.

18. J. G. Schneider, *Theophrasti Characteres*, Ienae 1799.

19. J. M. Edmonds, *The Characteres of Theophrastus*, London 1929 (ἀνκτ. 1967). Βλ. καὶ τοῦ ἰδίου, «On the Characters of Theophrastus», *C. Q.* 2 (1908), 162.

20. Ὁ.π. (σημ. 1).

21. Τὸ κείμενο ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ H. Diels ἀκολουθεῖ ὁ R. G. Ussher, ὅ.π. (σημ. 2).

22. R. Holland, «O. Immisch, *Theophrasti Characteres*, Lipsiae et Berolini 1923, VI, 45 S.8», *Ph W* 43 (1929), 942.

Ύστερα από όλα αυτά, φαίνεται πιθανότερο πώς στον ἀμάρτυρο τύπο *ἐπιχρωνήν*, πού δὲν μπορεῖ νὰ δώσει ἀπὸ μόνος του κανένα νόημα, πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ κανεὶς κάποιον τοπικὸ προσδιορισμὸ πού νὰ σχετίζεται μὲ τὶς τελετουργικὲς πράξεις τοῦ κειμένου.

Ἀπὸ τὸ ἐπίθετο *γρῶνος*²³ (=κοῖλος, φαγωμένος) παράγεται τὸ οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο *γρῶνη*²⁴ (ἐνν. πέτρα), πού σημαίνει τὴν φαγωμένη, τὴν κοίλη πέτρα, τὸ κοίλωμα. Ἡ σημασία τῆς λέξης βλέπουμε ὅτι μᾶς ὀδηγεῖ στὸν καὶ φωνητικὰ συγγενικό της νεοελληνικὸ τύπο *γούρα*. Τὴν προέλευση τοῦ νεοελληνικοῦ *γούρα* ἀπὸ τὸ ἀρχ. *γρῶνη* δέχεται ὁ Ν. Π. Ἀνδριώτης,²⁵ πού παραπέμπει γιὰ τὴν ἐτυμολόγησή της λέξης στοὺς Γ. Χατζιδάκι²⁶ καὶ Α. Maidhof.²⁷ Οἱ τελευταῖοι ὑποστηρίζουν, ἂν καὶ ὁ καθένας μὲ διαφορετικὸ τρόπο, τὴ συγγένεια μὲ τὸν ἀρχαῖο τύπο. Ἡ λέξη ἔχει καὶ τὶς σημασίες:²⁸ λεκάνη, σκάφη, ὑδρορροή, μικρὴ πέτρινη δεξαμενὴ νεροῦ (ποντ. *γουρνί*), ἀκόμη: ἀγγεῖο, ὑδρία, κόγχη, στάμνος.²⁹

Βασισμένος σ' αὐτὰ νομίζω ὅτι μπορῶ νὰ προτείνω στὴ θέση τοῦ ἀμφισβητούμενου *ἐπιχρωνήν* τὴν ἀνάγνωσις *ἐπὶ γρῶνην*. Σχετικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε τὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

1. Ἀπὸ παλαιογραφικὴ ἄποψη δὲν εἶναι καθόλου δύσκολο νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ λαθεμένη ἀνάγνωσις καὶ τὸ πέρασμα κατὰ τὴν ἀντιγραφή ἀπὸ τὸν ἓνα τύπο στὸν ἄλλο.
2. Τὸ νόημα τοῦ κειμένου ὕστερα ἀπὸ τὴ διόρθωσις αὐτή,³⁰ τὴν ἀποδοχὴ δηλαδὴ ἑνὸς τοπικοῦ προσδιορισμοῦ (*ἐπὶ γρῶνην*) γιὰ τὶς τελούμενες πράξεις, θὰ πρέπει νὰ εἶναι: ὁ δεισιδαίμονας πάει καὶ πλένει τὰ χέρια του σὲ μιὰ

23. Βλ. LSJ⁹ στὴ λέξη.

24. Τὸ οὐσιαστικὸ *γρῶνη* ἀπαντᾷ καὶ στὰ Θηριακὰ τοῦ Νικάνδρου, 794. Στὸ *Etymologicum Magnum* (Th. Gaisford) *γρῶνη*: Ἡ κοίλη καὶ τετρομημένη πέτρα, ἢ δεχομένη τὰ σχοινία σὶ τὸν Ἡσύχιον (K. Latte) *γρῶνος*: τοὺς ἀκούοντας καὶ μὴ λαλοῦντας, καὶ πηλαιὸν ἀγγεῖον σκύτιον, καὶ <τὸ> κοῖλον τοῦ δίφρου, οὗ <αἱ> λόγχοι κεῖνται. ἄλλοι δὲ τὴν ὀπήν τῆς πέτρας, δ' ἧς τὰ σχοινία πρὸς τῶν νεῶν στάσειν ἠσφαλίζοντο.

25. Ν. Π. Ἀνδριώτης, *Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη 1968 (φωτ. ἀνατ. 1971).

26. Γ. Χατζιδάκι, *MNE* 1, 105.

27. Α. Maidhof, *Neugriechische Rückwanderer aus den Romanischen Sprachen unter Einschluß des Lateinischen*, Athen 1931 (*Beiheft Byzantinisch-neugriechischen Jahrbüchern*, Nr. 10), σ. 11.

28. Περισσότερα γιὰ τὴ σημασία, τὴ χρῆσις καὶ τὴν προέλευση τοῦ νεοελλ. *γούρα* βλ. G. Meyer, «*Etymologisches*», *BZ* 3 (1894), 159-160.

29. Du Cange: βλ. στὴ λέξη *γούρα*.

30. Τὴ διόρθωσις *ἐπὶ γρῶνην* στὸ χωρίο αὐτὸ εἶχε σκεφτεῖ καὶ ὁ συνάδελφος Ἰ. Στεφανῆς.

πέτρινη λεκάνη με νερό³¹ και κάνει το καθιερωμένο ράντισμα σε κάποιο ιερό.³²

Για τὸν θρησκευτικὸ καὶ καθαρτικὸ χαρακτήρα τῶν παραπάνω πράξεων (βλ. καὶ σημ. 3) ἐνδεικτικὲς εἶναι οἱ σχετικὲς ἀναφορὲς ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς: Σοφ. Οἰδ. Κολ., 469: *πρῶτον μὲν ἰοῦς ἐξ ἀειρότου χοῦς/κοήνης ἐνεγκοῦ, δι' ὀσίων χειρῶν θιγῶν*, Παλατ. Ἀνθ. 14,71: *Ἄγνός πρὸς τέμενος καθαρῶ, ξένε, δαίμονος ἔρχου/ψυχὴν νυμφαίου νόματος ἀφάμενος/ὡς ἀγαθοῖς ἀρκεῖ βαιή λιβάς· ἄνδρα δὲ φαῦλον/οὐδ' ἂν ὁ πᾶς νίψαι νόμασιν Ὀκεανός, καὶ Λουκ. π. Θυσιῶν, 13: καὶ τὸ μὲν πρόγραμμά φησι μὴ παριέναι εἰς τὸ εἶσω τῶν περιρραντηρίων ὅστις μὴ καθαρὸς ἐστὶν τὰς χεῖρας.³³*

Περιρραντήρια³⁴ ἦταν τὰ ἀγγεῖα ἢ ἄλλα μεγάλα σκεύη με ἀγιασμένο νερό, ἀπ' ὅπου κανεὶς ἐπλένε τὰ χέρια του καὶ ἔκανε τοὺς ραντισμοὺς πρὶν μπεῖ στοὺς ναοὺς. Ἦταν τοποθετημένα στὴν εἰσοδὸ τοῦ ἢ στὸν ἔξω χώρο καὶ ἀποτελοῦσαν τὰ φυσικὰ ὄρια τοῦ ἱεροῦ. Ἐκεῖ ἐπλέναν τὰ χέρια τους³⁵ καὶ ἔκαναν τοὺς ραντισμοὺς ποὺ προβλέπονταν: προϋπόθεση γιὰ νὰ εἰσέλθουν μέσα καθαροὶ καὶ ἄγνοϊ.³⁶ Ἀποκαλυπτικὸ γιὰ τὴ χρήση καὶ τὴ σκοπιμότητα τῶν περιρραντηρίων καὶ τοῦ περιρραντισμοῦ γενικότερα ὡς πράξης ποὺ ἐξαγνίζει τὸν ἄνθρωπο καὶ διώχνει ἀπὸ πάνω του κάθε μόλυσμα ὥστε νὰ εἰσέρχεται καθαρὸς στὰ ἱερά τῶν θεῶν, εἶναι τὸ ἱπποκρατικὸ χωρίο ἀπὸ τὸ π. ἱερ. νόσου, 4: *αὐτοὶ τε ὄρους τοῖσι θεοῖσι τῶν ἱερῶν καὶ τῶν τεμενέων ἀποδείκνυμεν, ὡς ἂν μηδεὶς ὑπερβαίνῃ ἢν μὴ ἀγνεύῃ, ἐσιόντες τε ἡμεῖς περιρρανόμεθα οὐχ ὡς μαινώμενοι, ἀλλ' εἴ τι καὶ πρότερον ἔχομεν μύσος, τοῦτο ἀφαγνιούμενοι.*

Βλέποντας τώρα συνοπτικά, σὲ σχέση με ὅλα τὰ παραπάνω, τὴ διαδικασία καθάρσης στοὺς ναοὺς τοῦ Θεοφράστου ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, μετὰ τὴ διόρθωση ποὺ προτείνουμε (*ἐπὶ γράωνην ἀπονιψάμενος τὰς χεῖρας καὶ περιρρανάμενος ἀπὸ ἱεροῦ... οὕτω τὴν ἡμέραν περιπατεῖν*), θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε

31. Ἐὰς ἔχομε ὑπόψῃ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἦταν ἀποκλειστικὰ μόνο αὐτὴ ἡ σημασία τῆς λέξης *γράωνη* (γούρνα). Δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται ἐδῶ γιὰ κάποιο ἄλλο σκεῦος ἢ γιὰ ἕναν ἄλλο τόπο, ὅπου μπερεῖ νὰ φύλαγαν νερό, π.χ. ὑδρία, ἀγγεῖο, σκάφη, μικρὴ δεξαμενὴ (δ.π. σ. 36).

32. Ἐὰν πρόκειται γιὰ ναὸ ἢ γιὰ κάποιο ἄλλο ἱερὸν χωρὶον κοντὰ στοὺς σπῆτι τοῦ δεισιδαίμονα δὲν μπορούμε μὲ ἀκρίβεια νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ τὸ κείμενο. Καὶ τὰ δύο μπορεῖ νὰ εἶναι πιθανά.

33. Πβ. καὶ Διογ. Λαερτ. 8.33.

34. Βλ. *RE* XIX, 1 856-857. Ἀκόμη πβ. Ἡροδ. Ἰστ. 1.51.3, Πλούτ. Συλλ. 32. 2.

35. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀναφέρει ἐδῶ τὸ ἀνάλογο ἀπὸ τὴ λατρεία στὶς καθολικὲς ἐκκλησίες: οἱ πιστοὶ πρὶν μποῦν στοὺς ναοὺς πλένουν τὰ χέρια τους με νερό ἀπὸ εἰδικὲς, συνήθως πέτρινες, λεκάνες (φιάλες, γούρνες).

36. Πβ. καὶ Πολυδευκ. Ὀνομ. 1.8 (*εἴη δ' ἂν ὁ μὲν εἶσω τῶν περιρραντηρίων τόπος ἐνθεος, ἱερός, καθιερωμένος, ἀβέβηλος, ὁ δ' ἔξω βέβηλος*). Ἀκόμη βλ. Δ. Δ. Λυπουρλή, Ἰπποκρατικὴ Ἰατρικὴ, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 167 (σημ. 45).

ὅτι ὁ προσδιορισμὸς ἐπὶ γρώνην εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν ἀποδίδεται μόνο στὸ ἀπονηψάμενος τὰς χεῖρας τοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ στὸ περιορανάμενος ἀπὸ ἱεροῦ, ποὺ ἀκολουθεῖ· μπορεῖ δηλαδή νὰ καθορίζεται ἐδῶ τὸ σημεῖο ὅπου γίνονταν καὶ οἱ δύο πράξεις μαζί, τὸ πλύσιμο τῶν χεριῶν καὶ τὸ ράντισμα μὲ νερό.

Ἵστερα ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο καὶ ἔχοντας ὑπόψη: 1) τὴ σημασία τῶν λέξεων γρώνη: κοίλη πέτρα, κοίλωμα, παλαιὸν ἀγγεῖον σκύτινον³⁷ (βλ. σ. 36) γούρα: λεκάνη, ἀγγεῖο, ὑδρία, στάμνος (βλ. σ. 36), 2) τὴ φωνητικὴ - μορφολογικὴ συγγένεια τῶν δύο παραπάνω τύπων καὶ 3) τὴ σημασία τῆς λ. περιοραντήριον: ἀγγεῖο, εἰδικὸ δοχεῖο μὲ νερό (βλ. σ. 37), θὰ μπορούσαμε νὰ υποθέσουμε ὅτι γρώνη στὴν προκειμένη περίπτωση εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα ἓνα εἰδικό, ἴσως πέτρινο, περιοραντήριο, ποὺ θὰ χρησίμευε τόσο γιὰ τὸ πλύσιμο τῶν χεριῶν ὅσο καὶ γιὰ τὸ ράντισμα μὲ νερό κατὰ τὴ διαδικασία τῆς καθάρσης.³⁸

Ἡ ἀσυνέπεια, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κανεὶς,³⁹ στὴ σύνταξη τῆς ἐπὶ+αἰτ. (ἐπὶ γρώνην) μὲ ῥήματα στάσης (ἀπονηψάμενος... καὶ περιορανάμενος) παραμερίζεται μὲ τὴ διευκρίνιση ὅτι ἔχουμε ἐδῶ τὸ ὄχι σπάνιο συντακτικὸ φαινόμενο νὰ λανθάνει κάποιο ῥῆμα ποὺ δηλώνει κίνηση (βλ. LSJ⁹ στὴ λέξη ἐπί: C. 2): ἐπὶ γρώνην (ἐλθὼν καὶ) ἀπονηψάμενος⁴⁰... καὶ περιορανάμενος. Πβ. Θεοφρ. Περιεργίας (Χαρακτ. 13), 10: καὶ γυναικὸς δὲ τελευτησάσης ἐπιγράψαι ἐπὶ τὸ μνήμα τοῦ τε ἀνδρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ πατρὸς... τοῦνομα, ἀκόμη Πλατ. Συμπ. 212d: ἐπιστήναι ἐπὶ τὰς θύρας, Θουκ. Ἱστ. 2. 34: γυναιῖκες πάρεισιν... ἐπὶ τὸν τάφον, καὶ Ξεν. Κύρ. Παιδ. 3.3.12: εἶπεν αὐτοῖς... παρεῖναι ἐπὶ τὰς Κναζάρου θύρας.

Σπουδαστήριον Κλασικῆς Φιλολογίας
καὶ Ἀρχαίας Ἱστορίας

Α. Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

37. Τὸ ἐρμῆνευμα στὸν Ἡούχιω (βλ. σημ. 24).

38. Γιὰ τὶς μαγικὲς - καθαρτικὲς ιδιότητες τοῦ νεροῦ, τὸ ράντισμα καὶ τὸ πλύσιμο ὡς μέσα ἐξαγνισμοῦ στὴ νεοελληνικὴ παράδοση καὶ ζωὴ βλ. Λαογραφία (Δελτίον τῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας): 2 (1910), 187, 193, 470· 3 (1911), 136, 404 ἐξξ., 425 ἐξξ.· 6 (1917), 316· 11(1934/37), 403· 14(1952), 198· 18(1959), 51. Ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γιὰ τὴν Ὑδρομαντεία στὰ νεότερα χρόνια (εἶδη τῆς: Πηγαδομαντεία, Λεκανομαντεία, Σκυφομαντεία, Φιαλομαντεία) —γενικότερα σχετίζεται καὶ μὲ τὸ θέμα μας— προσφέρει τὸ ἔργο τοῦ Κ. Δ. Τσαγγαλᾶ, Τὸ ἀνακάλυμμα νεκρῶν καὶ ζωντανῶν στὰ νεοελληνικὰ ὑδρομαντικά καὶ κατοπιτρομαντικά ἔθιμα, Γιάννενα 1977, σσ. 76-90.

39. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὅπως φαίνεται, καὶ ὁ R. C. Jebb προτιμᾷ τὴ δοτικὴ, ὅταν διορθώνει σὲ ἐπὶ κρήνη, ἀντὶ τοῦ ἐπὶ κρήνην τῶν J. Ph. Siebenkees καὶ J. G. Schneider (βλ. σ. 35).

40. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο δικαιολογεῖ τὴν αἰτιατικὴν καὶ ὁ J. G. Schneider στὸ ἐπὶ κρήνην, βλ. R. C. Jebb (δ.π. σημ. 16), σ. 315.